

MASSORNA

I NUTIDA POLITIK

Av redaktören I. TORELL, Svenshögen

I.

HA vi över huvud tid att filosofera över de andliga tingen i skenet från kulturbranden? Att tala om människan och hennes inre värld, hennes ande och själ är kanske att ställa sig utanför tiden? Är det inte här frågan om arkaismer, språkliga rester som tiden ridit förbi och som hos det levande släktet fått en distans bortom det tydliga seendet?

Förr, och kanske inte för så länge sedan, kunde emellertid dessa ord gälla som kulturens insignier. Samhället självt tycktes byggd från den förutsättningen, att människan i sitt eget väsen hade att tillvarata något varje dag lika nytt och lika evigt, något heligt: anden, själen, eller jaget i en djupare mening. Andligt liv betydde, att detta var realiteter som sysselsatte släktet.

»Individualismen» inföll under det kulturskedet, och den är kanske att anse som dess avslutning. Den har skaffat sig ett eftermäle såsom den ohämmade egoismen, den ansvarlöse jagkultens epok. Då det utan tvivel ligger någon sanning häri, bör det erinras att beskyllningen rör sig med tånjbara termer, och att jaget är allt annat än entydigt. Den mänskliga egoismen försvinner inte med epokerna; det lägre jaget försvann inte med »individualismen».

Kvar står förhållandet att vi fått en annan horisont och andra aktualiteter. Efter dem anpassar sig individen. — Kulturmänniskan av i dag är riktad mot de närbelägna tingen, och kring dem går hon med myrans rastlöshet och samlar kunskaper och vetande. Här förbrukar hon sina krafter och förbränner sitt väsen. I denna sin belägenhet kan hon få en obestämd känsla av att leva överkligt mitt ibland verkligheten, att något väsentligt råkat komma bort, kvintessensen av tillvaron som människa. Då är frågan den, om hon vågar gå sina egna vägar.

Vanligare är fallet att jaget går förlorat oförmärkt eller så att det känns som en befrielse. Det fallet är massmänniskans, ett fall så vanligt, så allomfattande att tidens egentliga struktur därmed får anses given.

Relationen individ och massa torde höra till de centrala frågorna i den aktuella filosofins diskussioner. Vad är massan? Sociologer och filosofer utreda den saken, anse sig kanske ha blivit färdiga med utredningen. Gemene man klarar sig den förutan. Massans fenomen har man emellertid länge haft anledning syssla med. För tolv år sedan samlades i Paris ett kollegium av filosofer och sociologer för ett grundligare meningsbyte i ett ämne som redan populariserats av Gustave le Bon och den italienska skolan. Deras objekt var emellertid inte exakt detsamma som man i våra dagar skulle kalla aktuellt. Det gällde där att undersöka den oorganiserade massans, alltså hopens natur, de psykologiska företeelser som där uppträda, och en systematisering av allt detta. Det kännetecknande för hopen är ju dess ytterst tillfälliga art och dess momentana och enhälliga reaktioner.

Sedan dess ha samhällstänkarne fått större anledning att ta i betraktande sådana lägen som resultera i »massmentalitetens» ödesdigra utbredning. Åtskilligt var sagt i detta ämne redan innan sprickorna i Europasystemet började framträda som obotliga. Vi ha inte här att orientera oss i denna litteratur. Inför de historiska sammanhangen ställa vi blott den frågan vad det betyder, att våra samhällen till stor del hamnat i en regim som präglar och själv präglas av massmänniskans behov.

* * *

Mer eller mindre gör sig hos varje människa gällande ett behov av samhörighet; för den sociala varelse hon är blir gemensamhetskänslan ett oavvisligt behov. Enstöringen och eremiten kan väl ha fått det infallet att vara sig själv nog, men realiserar aldrig sitt infall fullständigt om inte möjligen inom hospitalets murar. Som ett väsen av kött och blod är människan en samfundsvarelse. Att lära känna sig själv betyder inte minst att pejla de reaktioner vi undergå i relation till medmänniskor och samhället. Filosofer, psykologer och sociologer ha samtliga utstakat sina domäner på detta grundläggande livsområde.

Vi stå sålunda i relation till grupper och institutioner av många

slag, familjen, klassen, yrket, partiet, samhället i det stora och lilla formatet, sist och i synnerhet, ty det rör sig om summan av det hela, nationen. Det mesta av alla dessa relationer utpelas i det halvdunkla rum av vårt medvetande som kallas vanan.

Vårt kulturliv har utan tvivel sin egentliga stomme i dessa band av gemensamhet som tillika, då de komma i vägen för andra intressen och drifter, ge upphov till så många konflikter hos den enskilde. Så länge vi ännu kunna tala om kulturliv syftas därvid på den väv vari alla dessa livsfrämjande trådar ingå. Och hur många konflikter det än må ha kostat torde vi få erkänna, att den andens rörlighet och frihet som vi inlägga i begreppet personlighet är det lyckliga resultatet, själva blomman, av den så gestaltade mänskliga samlevnaden.

Massmänniskans fall är givetvis att betrakta även det ur samhörighetskänslans synvinkel, men det fallet skiljer sig i ett väsentligt avseende från andra. Massmänniskan låter sig berövas själva anlagen till personlighet, förmågan att självständigt betrakta sin omgivning och bilda sig en övertygelse i sann mening. Riktigt nog undviker hon att tala om övertygelse och använder den mera adekvata termen inställning som ju anger att hon ställt sig i ledet och riktar blicken efter kommando. Själv tillit visar hon endast i den mån hon känner sig i rapport med massan och dess rytmer. Denna återigen ger sin tillvaro till känna i vissa absoluta tendenser. Massan, eller kollektivet såsom vi kanske helst skulle säga, bärs upp av en tro, en önskan, en längtan, den sammantovas och sätts i rörelse av ett enkelt patos som kan få oerhörd kraft. För den jagtrötta blir massan den stora upplevelsen, frälsningen, sakramentet.

En analys av kollektivets »själ» är som bekant enkel. Massan tänker inte, den känner, den tror och den önskar och bringas på så vis i dynamiska tillstånd som gör den till redskap i ledarens hand. Däri ligger diktaturens elementära mekanik. Sanning, frihet, rättvisa bli här endast ord som täcka grova illusioner eller snarare få någon mening blott i betydelsen av möjlighet för massan att urladda sig. I övrigt blir detta redskap manöverdugligt mindre genom sina drömmar om framtiden än genom sina antagonismer i nuet. Ett rov för dessa växlande stämningar upplever massmänniskan sina tranceliknande tillstånd och dras ner i en virvel där det personliga hos människan knappt lämnat spår efter sig.

Det mest konstitutiva draget hos det moderna kollektivet och dess tros liv är det materialistiska sättet att uppfatta tillvaron.

Dess allmänna läggning förbjuder det att ha någon del i sådana äventyr i andens värld som alltsedan odlingens begynnelse beledsagat mänskligheten. Människohjärtats hemligheter ignoreras, och som ideal gäller här en av handfasta ting skapad folklycka.

De moderna diktaturerna ha visat oss hur spänningar av oerhörd intensitet uppsamlas i dylika kollektiv i totalitära politiska system, med världshistoriska händelseförlopp som den omedelbara följden. Man kan inte göra gällande att dessa tidens makter kommit över oss som en tjuv om natten. Vad man än må tänka om individens plats i historien så är kollektivet där allestädes närvarande. Det är dessa makters fullständiga genombrott och aktivisering som blivit vårt tidevarvs dominerande faktum. Redan i flera generationer, långt innan genombrottet förelåg, hade klar-synta samhällstänkare korrekt uppfattat, att en kulturförbrännande epok nalkades i massornas tecken. Och annat än klarsynt-het behövdes heller icke för dessa profetior, ty utvecklingen har skett logiskt.

De med våldsamt växande möjligheterna att producera nyttigheter och ta naturens krafter i tjänst för våra materiella önskingar och behov kunde ju knappt annat än alstra optimism om framtiden. Engelska och franska filantroper och filosofer voro de första att sätta denna optimism i system. De utformade läran och teorin. Deras förhoppningar ha delvis infriats och överträffats men i stort sett ha deras drömmar rönt ett oblikt öde. Ironiskt och grymt ter sig ödet då man tänker på en siare som Saint-Simon. Vad som fattades i filantropfilosofins planeringar var en faktor som tyvärr lurar i människonaturen och som är historiens evigt återkommande tema: maktviljan, den individuella och den kollektiva. Denna bortglömda faktor skulle i sinom tid komma fram ur den drömda verklighetens kulisser, och närmast i klasskampens gestalt.

Saint-Simon hade varit i Amerika och lärt känna denna kontinent på det romantiska stadiet. Han hade där insupit luften i ett samhälle utan förflutet och där framtiden därför frestade fantasin till excesser. De aningar och idéer han där undfått formade sig efter hand till en sorts religiös föreställningsvärld. Sedan han väl fixerat maskinen som det mänskliga förnuftets deus ex machina, agent och symbol, formade sig kring denna gudomlighet en ny världs- och samhällsordning. Han såg industrialismens tidevarv komma, inte med några apokalyptiska syner som förebud, men med brusande ackord av mänskliga harmonier, instrumenterade och

interpreterade av ingenjörer och teknici. In i detalj kunde han se hur denna värld skulle bli beskaffad och utan vidare fick han den att passa in i en kristens bekännelse. Själv var han en människa med så höga tankar om sig själv som möjligt, men han var också en man i stånd till de största uppostringar och självförsakelse. För en sådan natur var den framtida harmonin inte annat än utvecklingens konsekventa väg. Karl Marx, som var en härsklysten natur, tillägnade sig den franske ädlingens idéer, men glömde inte att bereda plats i systemet för realiteten makten. Hans system var kanske inte mera konsekvent i sin byggnad, men det stod i ett närmare förhållande till den vanliga människan och till den blivande massmänniskan. Saint-Simon svarade för den rena ideologin, Marx för den taktiska doktrinen.

Tron på industrialismen, tekniken, som lyckobringaren omfattades av det borgerliga samhällets skilda lager. Fabriksarbetaren fick ju för sin del mest känna dess förbannelse under det tidigare skedet. I övrigt sågs maskinismens snabba expansion med förhoppningar trots de därmed förbundna sociala vådorna. De mest markanta och ohämmade utslagen av den nya mekaniserade livsformen uppfattades i Europa som »amerikanisering», eller något som egentligen hörde dollarlandet till.

Då snart nog fabriksdriften blev något, varpå hela samhällens väl och ve hängde, måste regeringskonsten söka anpassa sig till tidens vanskliga lägen och lösa uppgifterna efter formler som gemenligen betecknas med det svävande epitetet demokratiska. Det kunde i de flesta fall inte ske utan långvariga och mycket svåra inre spänningar, vilka, såsom alltid plägar vara fallet, hade sina verkningar utåt. Tar man de under ytan och på djupet verkande sammanhangen i betraktande är det i dessa förhållanden man påträffar den väsentliga delen av »orsakerna» till de samtida världskrigen. Att miljonhärarnes och maskinernas kraftmätning skulle betyda massmentalitetens stora tillfälle att bryta igenom ligger i sakens natur. Men det rör sig här om den sortens historiska realiteter, vars flytande konturer inte kan fastställas på sätt som tillfredsställer vetenskapliga utredningar. Vi torde emellertid ha rätt att beteckna det som självklart att massorna utgjort det ödesmätade momentet mellan dessa båda krig. Europa har för sin del under dessa år hämtat många rön. Rön som synas tillåta en sådan tolkning av tidens runor: människornas ofärd — massornas belöning.

II.

En var har sin borgerliga syssla att tänka på, och detta så pass, att den enskilde sällan har krafter över för den koncentration och tankemöda varförutan de inre makter som länka vår kritiska tidsålder förbli obeaktade. De europeiska folkens ofärd kan man ju lätt sätta in i sådana sammanhang att vi känna oss hjälpligen orienterade. Slagorden hjälpa oss dock inte till någon insikt av värde. Vi tala om våldsmentaliteten och dess protagonister och ta under den rubriken fram en vokabulär av slagord och klichéer, men måste samtidigt erkänna, att djupare makter driva händelseförloppet.

Säkerligen är det berättigat att hit i första rummet hänföra de andliga värdenas förfall och den uttorkning personlighetslivet undergått som följd av samhällslivets automatisering. Nödvändigheten att tillfredsställa massornas behov och önskningar utgör samhällsdynamikens dominerande moment och leder all maktsträvan i sin riktning. Därmed uppstå förhållanden inom det andliga och intellektuella livet som i och för sig kunna vara tillräcklig förklaring till de höga kulturvärdenas förfall. En analys på detta område skulle skaffa oss för mycket material att syssla med för att vi här skulle frestas till ett sådant företag. Synvinkeln blir fullt tillräcklig om vi ta i betraktande det omedelbara förhållandet, att den materiella välfärdstron behåller sitt grepp om oss i alla skiften, allt under det vi se vår kulturvärld sjunka i grus och spillror. Teknikens välsignelse, skulle den också innebära människoandens återgång till primitiva lägen, gestaltar tidens öden. Som automater bli vi själva delaktiga av välsignelsen.

Det får väl antagas, att människans komprimering under massans tryck inte avancerar lika snabbt överallt i samtiden och inte överallt ger samma resultat. Där den tekniska materialismen så att säga våldtar det mänskliga materialet, såsom skedde i Sovjetryssland, måste ju verkan bli omvälvande i sin brutalitet. Här kunde man göra sig den föreställningen att »människan gjordes om». I den mån som vanan är halva naturen var detta ingen synvilla. Den nya massmänniskan var på kort tid färdigformad. Ryssens outtömliga fonder av tro och vidskepelse och mystik parade med naturliga gåvor av många slag strömmade i den nya riktningen, och föremålet för hans karakteristiska trängtan efter frälsning och befrielse blev maskinen, sådan den plötsligen stod på hans heliga ryska jord. Maskinen fick hos ryssen ett religiöst inne-

håll, den dyrkades, i den gick kollektivets drömliv upp. Maskinen hade intagit ikonens plats.

Sin fulländning som massvarelse får denna restlöst materialiserade människa, när den nationella instinkten tar plats i hans psyke. Varje tanke på något okränkbart hos individen framstår som meningslös. Då maskinen förutsätter vetenskap kan en viss prestige tillfalla vetenskapens tjänare, men ingalunda rätten till någon i sann mening personlig tillvaro. Maskin är lag och evangelium, i den ligger löftet om en massornas sällare tillvaro innesluten.

Viljan till expansion är hos varje sådant kollektiv ett inre tvång, starkare ju mer det äger tyngd och massa. Driften att ge sina energier utlopp och utvidga sin domän har ju genom hela historien kännetecknat livskraftiga folk, men dylika krafter äga ingenting av den patetiska vilja till expansion som ryms i ett dylikt automatiserat kollektiv. Den sovjetryska ideologin må anta skiftande uttryck med växlande politiska målsättningar: oföränderlig förblir denna massans dynamiska natur. Den fann i Komintern ett brådmoget uttryck, ett sorts nödfallsorgan, dock vida effektivare än den gamla panslavismens metoder.

Den tyska människans automatisering och totalisering under nazismens egid är en process som likt den ryska äger tydligt sammanhang med den moderna teknikens infiltration av samhällslivet, men processen har ägt rum under andra förhållanden. Ett annat folklynne, ett annat utgångsläge. Här se vi en stormaktsnation som, kränkt i sitt innersta, passerat genom hopplöshet och förtvivlan och som i sin nöd ser framtiden som ett apokalyptiskt perspektiv, en nation för vilken tekniken inte är någon plötsligt öppnad mirakelvärld, men en makt i organiserat skick som erfarenhetsmässigt skapar förtroende. Staten själv blir en maskin som i egenkap av maskin vinner absolut auktoritet. Tillika har den nationella lidelsen, här som under sovjets spira, varit oavlåtligt verksam och frambragt motsvarande, endels extatiska, endels fatalistiska åt massan vigda varelser med deras vanliga kännemärke: reflexer och hysteriska tillstånd inför makten, och gentemot det personliga hos människan en sorts sinnesslöhet som inte utesluter en yta av »bildning», kunskaper och social avslipning.

Enligt fascismens teori skulle den nya italienska människan vara kollektiv som den ryska, men i övrigt känna sig i hög grad vara sui generis. Man kan emellertid i fascismen också se ett försök att reagera mot det av industrialismen uppammade masspsyket genom metoden att mana fram romantiska känslövarlden, en metod

som visat sig outhärlig också för nazismen. Hos bägge dessa kommer det nationella kollektivet till stånd mot en bakgrund av makt-filosofiska hallucinationer. Men italienaren tycks ha varit ett vanskligare material, mindre lämpat för den operonliga statsvarelse som enligt programmet skulle framställas. I denna omvandlingsprocess blev det nödvändigt att i synnerhet odla italienerens sinne för oratoriska, teatraliska och sceniska effekter. Revolutionära ideologiska fraser sakna här ingalunda resonans i nationens breda lager, men jordmånen för den totala automatiseringen av individen är av allt att döma dålig. Inte heller tog sig den expansiva maktdrömmen fullt så överspända uttryck som i dessa konkurrerande system där det levande materialet lättare danats efter den nya gudomens beläte. Det tog sig kort sagt ut som om italienaren hade mindre känsla för maskinen än för teatermaskineriet.

I Frankrike lyktades den tredje republikens bana katastrofalt, såsom var att vänta efter de senaste årtiondenas krampräckningar. Den ännu solida, ehuru uppluckrade bondestammens instinkter och idéer å ena sidan, de mer eller mindre organiserade massornas böjelser, behov och lidelser å den andra skapade alla förutsättningar för en stor konflikt, i all synnerhet som den intellektuella elitens möjligheter att utjämna motsatserna voro små, där över huvud vilja och initiativ funnes. Hand i hand med det politiska systemets förfall genom partismulning gick politikens förvandling till generell demagogi. Det är inte här platsen att dissekera folkfronten och gräva fram dess i ett tjockt lager av legender gömda rötter. I stort sett bevittnade man under dessa ödesdigra år ett försök till en sådan omvandling av samhället som förmenades svara till massmänniskans drömmar. Synliga och osynliga krafter sörjde för att det hela fick ett brokigt förlopp, ägnat att förbrylla yttervärlden. Utan ansvariga element stannade det franska äventyret vid ett experiment med nog så fantastiska inslag. Allt detta gav stöd åt den förmodan, att republiken bestod av murket virke som ej längre kunde trygga nationens liv. Frankrikes historiska ställning som bärande bjälke i det europeiska systemet gav en särskilt alarmerande innebörd åt dessa tidens tecken.

Drömmen var ungefär denna: tekniken kan allt, det finns i grunden överflöd på allt, en stor del av arbetet är slöseri. Det nya samhället skall fördela välståndet åt alla. Vi har fått en regering som vill och kan skapa detta samhälle, i dag eller i morgon. Men den har fiender. »On les aura!»

Så hade man funnit den för dylika rörelser nödvändiga kombinationen av svärmisk entusiasm och hatfyllda stämningar. I olika varianter tilldrog sig detta drömspel i massornas sinnen, under det partiernas och ledarnas försök att utnyttja konjunkturen präglas av växande rådlöshet och allmän förvirring. På massornas drömmar följer nationens mardrömmar. Den vaknar och känner luften full av misstro, misstankar och tvivel.

Det typiska i detta fall är att massorna inte finna sin förlossare, ingen förlösande formel. »Statsmännen» komma i tur och ordning till korta. Massorna yra om maskinismens möjligheter och väl-signelser, men stanna i ett negativt förhållande till maskinen. Folkfontens marscherande massor hade sin synnerliga förlustelse i att låta maskinerna stå stilla.

Fransmännen har något i sitt väsen som rider spärr mot de tidens makter som ta gestalt i totalitära tyranniska kollektiv. Sådana överspända tillstånd lämna honom oanfäktad. Den fria diskussionen och sådana politiska spänningar som lämna honom en viss rörelsefrihet är hans rätta element. Om han också skulle vara lika tillgänglig som andra för grupp människans schablon så tröttnar han snart på det stela höljet och vrider sig lös. Den sorts kollektivvarelse som har sin plats i den moderna tyrannstaten blir han åtminstone inte utan segt motstånd, och sannolikt inte alls. Han är egoist på så vis, att hans eget temperament, hans böjelser och ambitioner ge honom problem som han föredrar att lösa efter eget huvud.

Försöket att bereda plats hos franska nationen för en totalitär tyrannregim efter kända mönster hade alltså knappast några förutsättningar att lyckas. Den Blumska kavalkaden var en politisk anomali. Den styrde klart och tydligt mot en »massornas diktatur», naturligtvis i den demokratiska ideologins rustning.

Otvivelaktigt spåras det också i det starkt industrialiserade Frankrike något av den automatiserande verkan på individen som följer med maskinkulturen. Men i spelet om den franska människan lär det inte bli möjligt att få bonden, vilken lever och dör som individualist, att rymma fältet.

De utmärkande sociala anlag och den personliga avslipning som hos fransmännen är resultatet av en gammal kultur utgör en motvikt som den nationella balansen väl behöver. Den intellektuella jordmånen här har alltid visat sig fruktbar i fråga om sociala teorier och utopier. Under tredje republikens sista decennium frodades en dylik flora. Det hölls en fortlöpande marknad

av projektmakarnas nya samhällspatenter. Tron på maskinkulturen var deras gemensamma drag. Ur detta idéernas tumult framgick emellertid ingenting positivt, men missmod och misshumör och missnöje med det bestående.

Franskt väsen med dess utomordentliga sensibilitet faller av allt att döma inte lätt rov för de tidens makter som sätta det personliga hos människan ur spelet. Med sådana makters hjälp bli statsformer till, där överheten ser det egentliga statsintressets garantier i oskäligen massors lidelser och drömmar, däremot med mordisk ängslighet speja efter spåren av frivuxen personlighet. Det kan vara oss en tröst att veta att mänskligheten inte framskrider mot detta makabra mål på obruten front. I kraft av sina sunda instinkter torde det krossade Frankrike komma att få sig mänsklighetens fackla anförtrödd.